

**PROBLEMA MINORITĂȚII ISTROROMÂNE
REFLECTATĂ ÎN LITERATURA ETNOLOGICĂ CROATĂ
DIN PERIOADA 1945-2009**

Armand GUȚĂ

The Istro-Romanian dialect is one of the three South-Danubian Romanian dialects, split off from the trunk of Common-Romanian about 700 years ago. Today it is spoken by a limited number of people in the Istria peninsula, namely, Croatia-Jeiñ (Žejane), located in North-West of the town of Rijeka and in the region called Čičarija and in Sušnjevića placed on the south of Učka Gora or Monte Maggiore, as well as in several poorly populated hamlets near Sušnievića (Noselo-NovaVas, Sucodru-Jesenovik, Letaj, Brdo, Cosrtrčean, Dolinščina, Zancovč, Perasi and Brig), along the valley of the Raša river (Val D'Arsa). Even the contemporary toponyms of the two above mentioned subregions and some villages argue for their Istro-Romanian origins practically the Istro-Romanian population had disappeared through assimilation or emigration. In the Middle Ages and the Modern times, Istro-Romanians were named *cici*, *cirebiri* by Slavic and Italian populations that surrounding them, but Istro-Romanians have defined themselves always as *Rumeri* (lat. Romanus). Still preserving their ethnic conscienceness, they consider themselves *Romanians* and even when they speak in Croatian language with Croatians and other foreigners, Istro-Romanians says with self-confidence, *we are rumeri*. The acculturation process of the Istro-Romanian minority from Croatia will continue because several motifs as: 1. They were no longer in contact with Romanian cultural milieu; 2. The absence of the educative and formative factors generated by missing of Istro-Romanian language in performance of the religious sermons and education will lead to the loss of the linguistic mark. The primary school from Žejane is closed from lack of children in 1999, and the building is used in the present days as a repetition hall by the Žejanski Zvončari folkloric group the last cultural fortress of the community. Concerning these factors we think that the Istro-Romanian and Croatian bilingualism will soon replaced by the Croatian mono-linguistic phenomenon. After the 1945, the economic vectors were changed by the rapid industrialization of former Yugoslavia which caused the mass migration toward towns in searching for jobs and had accelerate the acculturation process of the Istro-Romanian group. We must reconsider the historic and demographic particularities which had transformed the Istria peninsula into a multicultural area where Italians, Croatians, Istro-Romanians, Germans and Slovenians lived together and influenced each other during the last five centuries. The Žejane village is surrounded by 19 villages and hamlets and in each of those villages population spoke different sub-dialects of the Croatian and Slovenian languages. In eight of these hamlets the communication stream within the rural milieu is suspended because the lack of the receivers. The restrictive use of Istro-Romanian, especially in the last five decades since it was hardly an instrument of communication, especially for the young commuters employed in the factory of

Rijeka, Opatja and the neighbourhood or for those who through mixed marriages, moved to other towns or villages is a process in full development even today. Through bilingual discourse, both old and young Istro-Romanian have yet a well-outlined linguistic awareness, being able in fact to prove that to speak on Jeianski, (*a cuvinta po našu, po jeianski*) means something totally different from to speak on Croatian (*a cuvinta po hârvaški*).

Key words: Istro-Romanian, Istria, Rumeri, Ethnologic and History Studies, Cultural Traditions, Bugarenje, Pust, Tri Kralj, Nowadays Cultural Surviving Strategies and Perspectives.

Croația este cunoscută pentru numeroasele sale contraste geografice și climatice, insulele sale pitorești, peste 1200 la număr, pentru litoralul fragmentat și diversitatea etnică și lingvistică de către specialiștii din diverse domenii. Puțini europeni știu însă că în Croația încă trăiește și este atestată documentar de mai multe secole o populație romanică ale cărei rădăcini lingvistice și etnice o apropie de România. Acest grup etnic poartă numele științific de *istoromâni* și vorbește un dialect al limbii române, impregnat cu croatisme, slovenisme și italianisme. Istroromânii se autodefinesc ca fiind *rumeri*, dar de-a lungul istoriei au purtat numeroase denumiri care mai de care mai exotice sau mai jignitoare date de ceilalți precum: maurovlahi, morlaci, cici, rumeri, vlahi, vlași, constituind pentru aceștia o curiozitate și un pericol în anumite perioade ale istoriei. Istroromânii au fost tolerați, urâți, iubiți, disprețuiți, persecutați, temuți și aproape asimilați.

Istroromânii reprezintă ramura cea mai vestică a Romanității Orientale și vorbesc cel de-al patrulea dialect al limbii române cu diverse influențe străine și dintre care cea mai mare influență au avut-o limba croată urmată de italiană, slovenă și germană. Elementele latine din limbă provin din stratul arhaic comun al latinei orientale și potrivit specialiștilor ele nu depășesc 45% din lexic, dar aproape toate sunt inteligibile pentru un vorbitor de română. Lingviștii disting două graiuri cel din Jeiane și cel din Șușnievița, perfect inteligibile între ele, conform ultimelor studii de profil făcute în zonă. În ceea ce privește numărul istoromânilor de astăzi părerile sunt contradictorii variind de la 800 la 1500 de vorbitori sau chiar la 3000. Cert este faptul că numărul de vorbitori de istoromână a scăzut continuu în ultimii 50 de ani și drept urmare numărul de vorbitori ai acestui dialect este mai mare în diasporă decât în peninsula Istria. Originea lor etnică este destul de controversată, mergând de la iliri romanizați, slavi latinizați ca fiind cele mai ciudate ipoteze (conform istoriografiei sud-slave), către o origine latină orientală sau chiar străromână (din partea de sud-vest a actualei Românie), conform celor mai plauzibile ipoteze emise de cercetătorilor români și italieni. Istroromânii au fost de-a lungul istoriei în contact neîntrerupt cu celelalte comunități de latinofoni balcanici: aromânii, meglenoromânii, dalmații, morlachii sau maurovlahii, unele dispărute astăzi, altele încă supraviețuitoare ca printr-un miracol violentei istorii a

peninsulei Balcanice.

1. Scurtă istorie a studiilor lingvistice străine și românești privind originea istroromânilor și a dialectului lor

Opiniile privind originile istroromânilor sunt contradictorii, teoriile expuse până astăzi neargumentând în mod plauzibil unele aspecte ale formării dialectului. Potrivit cercetărilor dialecticale efectuate de-a lungul timpului s-au formulat mai multe opinii. Astfel, se poate afirma că „prima ipoteză și anume ceea ce a originilor sud-dunărene a fost îmbrățișat de numeroși cercetători ca Fr. Miklosich, C. Jirecek, G. Weigand, Th. Capidan”¹. O altă ipoteză potrivit lui Ovid Densușianu ar fi „că dialectul istroromân este un grai dacoromân al coloniștilor proveniți din Banat și Transilvania sud-vestică. Teoria acestuia a fost preluată și nuanțată de Iosif Popovici care identifică două straturi: primul din secolele al X-lea și al XIII-lea, reprezentat de comunitatea dintre bănățeni, dacoromâni și meglenoromâni, peste care s-ar fi suprapus, între secolele al XIV-lea și al XV-lea, unul macedoromân”². Teoria conform căreia teritoriul de formare a istroromânei s-ar plasa în Moesia superioară a fost combătută de V. Arvinte, G. Ivănescu, I. Gheție. O a treia opinie îi aparține lui Sextil Pușcariu care considera că „istroromânii ar proveni din românii apuseni plasați în nord-vestul Peninsulei Balcanice. Potrivit croatului August Kovačec istroromânii ar fi urmașii vlahilor balcanici, iar academicianul Emil Petrovici susținea că dialectul s-a format la sudul Dunării”³. Cercetătorii recenți ai problemei au sesizat posibilitatea existenței mai multor straturi și în acest sens Elena Scărlatoiu considera că „cea mai importantă parte a istroromânilor provine din regiunile septentrionale ale Peninsulei Balcanice peste care s-au suprapus mai multe nuclee din zonele centrale, vestice și de nord-vest a Transilvaniei și a Timocului”⁴.

În perioada cuprinsă între 1909-1998 s-au publicat numeroase monografii conținând un valoros material lingvistic și istoric⁵.

¹ Richard Sârbu, Vasile Frățilă, *Dialectul istroromân*, Ed. Amarcord, Timișoara, 1998, p. 14.

² *Op.cit.*, p.15.

³ *Idem*, p.16.

⁴ *Ibidem*, p.17.

⁵ Monografiile fundamentale ale lui Iosif Popovici, *Dialectele române din Istria*, vol I, Halle, vol.I (1909), vol. II (1914); Sextil Pușcariu, A. Belulovici, M. Bartoli și A. Bihan, *Studii istroromâne* vol. I, (1906); vol II, (1926) vol. III(1929); Emil Petrovici și P. Neiescu, *Persistența insulelor lingvistice. Constatări făcute cu ocazia unor anchete dialecticale la istroromâni, meglenoromâni și aromâni*, în CL, IX, 1964, nr. 2; Leca Morariu, 1928, *Lu Frați Noștri. Libru lu Rumeri din Istrie*; Leca Morariu, 1929-1934, *De-ale Cirebirilor*, I, texte (Sușnievița), II (Bârdo, Sucodru și Grobnic), III (Jeiăn), IV Scrisori istroromâne (Jeiăn și Sușnievița). Traian Cantemir, 1959, *Texte (povești)*; S. Pop anchetează pentru *Atlasul Lingvistic Român (ALR I)* localitățile Bârdo, Valdarsa și Ștefan Pașca, pentru ALR II, Jeiăn, Ciciarija. Ugo Pellis, 1960, ALI (Atlasul Lingvistic Italian) investighează Bârdo, Valdarsa și Jeiăn, Ciciarija; August Kovačec, 1971, *Descrierea istroromânei actuale*; Wolfgang Dahmen, Johannes Kramer în „Balkan-Archiv”, Neue

Ultimul studiu lingvistic complex cu texte în dialect asupra istroromânilor a fost întreprins de către Richard Sârbu și Vasile Frățilă și publicat sub titlul *Dialectul istroromân*, în 1998, la Timișoara. Autorii studiului susțin că „istroromâna continuă să-și păstreze rangul de limbă a satului și de limbă vorbită în familie. Ea se vorbește în colectivități de istroromâni care locuiesc nu numai în cele două localități croate (Jeiăni și Șușnievița), ci și în familiile de istroromâni care trăiesc în alte sate și orașe croate ori care s-au stabilit în străinătate”¹.

Este interesant faptul că, încă din anul 1857, când Ioan Maiorescu întreprindea prima sa anchetă dialectologică în Istria, observa că „peste tot limba acestor români e seracă de expresiuni pentru concepte abstrase, ceea ce nu ne poate surprinde odată ce vedem că ea se vorbește numai în casă, prin urmare că cercul ideilor ce se exprimă printre ei e foarte mărginit [...] acești oameni nu se rușinează de limba lor, ci din contra o au ca un sanctuar, pe care-l conservă cu mare pietate, de care sunt superbi [...] chiar în mijlocul străinilor, dacă au a se înțelege despre ceva ei cu ai lor la o parte, cuventă în limba lor. Poate că o consideră și din punctul utilității, că au cum să se înțeleagă între sine, fără ca să le afle alții cugetele și planurile”².

Pentru a-și susține opiniile mai sus exprimate, Maiorescu îl citează pe preotul Kanić care îi studiase la rândul său pe aceștia. Astăzi continuă să funcționeze aceeași modalitate de conservare și transmitere a fondului lingvistic de bază în cadrul familiei și satului. Cercetarea etnologică de teren din anul 2005 a relevat păstrarea unei atitudini identice față de dialect și o conștientizare a importanței funcției utilizării acesteia atât în spațiul privat, cât și în cel public, în special în context ocupațional. Unul dintre informatorii întâlniți pe teren și anume Vilim ne-a spus că are „o fetă i un fečor, feta-i meritata cu hrvat, scie cuvimta po jeianski ali nu vre, je rušire, pac nu vre sa cuvinte. Ficioru nu pote cuvimta, samo-nțeleje tot, ali lucra ân Rica cu mene kao vodo i gazovni instalateri i kad lucrăm cuvimtăm samo po naše, po jeianski, da klient da ne pute capi i buri šoldi scote”³.

2. Studii istorice românești și străine privind originea etnică a istroromânilor

În opinia italienilor Vassilich și Tamaro, originea istroromânilor din Croația și Dalmația este foarte, foarte veche „ei ar fi descendenții unor vechi populații ilirice

Folge, XIII, 1988; XVI, 1991. Radu Flora, Emil Petrovici, Petru Neiescu, Richard Sârbu, Vasile Frățilă întreprind cercetări lingvistice comparative. Singurul studiu etnografic complet întreprins și publicat în 1983/1984 de I. Vlăduțiu și J. Milićević. Vezi studiile etnologice din 2005-2009.

¹ Sârbu, Frățilă, *op.cit.*, p. 8.

² Ioan Maiorescu, *Itinerar în Istria și vocabularul istriano-român*, Fundația „Scrisul Românesc”, Craiova, 2001, p.60, 62.

³ Vilim Sancović (Sankovit), 53 a., Žejane (Jeiăni), 2005, mg.5601.

romanizate de aici [...]”¹. În lucrarea sa Atillio Tamaro² vorbește despre mișcările populațiilor care începând cu secolele al XV-lea și al XVI-lea se retrag treptat din calea expansiunii turcilor în peninsula Balcanică dinspre Bosnia și Croația, către Dalmația și Istria. Autorul consemnează date istorice și documentare despre vlahi (maurovlahi, morlaci, rumeri), indicând direcția și cronologia emigrării acestora alături de alte populații balcanice înspre nordul peninsulei Istria.

Potrivit opiniei istoricului Silviu Dragomir, care a studiat în decenile trei și patru ale secolului al XX-lea, numeroase surse istorice bosniace, croate, dalmate și venețiene ce conțineau numeroase mențiuni despre existența vlahilor balcanici în aceste regiuni „vlahii care locuiau în aceste regiuni erau foarte numeroși și se ocupau cu transportul de sare, dar erau mercenari și negustori. Istoricul acceptă punctului de vedere al filologilor români, conform căruia apropierea lingvistică a dialectului istroromân de dialectul dacoromân, indică că aceștia sunt originari de lângă Dunăre, separația celor două grupuri lingvistice făcându-se în secolul al VII-lea după Christos”³.

Alte date privind populația de origine romanică ce locuia teritoriile cuprinse între Dalmația, Croația, Cetine și Velebit ne sunt oferite de către documentele medievale croate⁴ și italiene⁵. În cadrul studiilor istorice străine ce fac referire la prezența *rumerilor/cicilor* în Croația și Istria se pot enumera și seria de documente publicate de Jan Unresta⁶, care indică și locul de origine al acestora. Alexander Stipcevič, publică în 1967, *Bibliographya Illyrica*⁷, unde indică zece noi articole și studii despre istroromâni (șase italiene și patru croate), mai puțin cunoscute datând din perioada 1880-1962. În anul 1981, preotul catolic Max Pelozza, publică un urbariu din 1574, în care sunt menționați și rumerii, ca locuitori ai Istriei de nord⁸. Acest studiu este urmat de un al

¹ Giuseppe Vassilich, *Sui rumeri dell Istria. Riasunto storica, Appendice bibliografica*, Trieste, 1900.

² Attilio Tamaro, f.a., *Romanita della Istria*, Venezia.

³ Silviu Dragomir, *Originea coloniilor române din Istria*, 1923, „începând cu secolul al XVI-lea, morlaci din Istria apar sub numele de cici (Ciccio da San Michelle di Leme, în Parenzo și Ciccio da Segna). Termenul de *cici* este identificat în secolul al XVII-lea de către episcopul Tommasini cu termenul de *morlachi*, iar carmelitul Irineo della Croce, afirma că *cicii se numesc în limba lor rumeri*, adică români cum se numesc pretutindeni și astăzi coborâtorii vechii populații romanice din dreapta și din stânga Dunării”, în „Analele Academiei Române. Memoriile secției istorice, seria” a III-a, p. 201–220.

⁴ *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Sloveniae*, vol. XII, p. 373-375, Zagreb, 1914.

⁵ *Acta et diplomata Ragusina*, vol. II, tom 1, p.16-19, Belgrad, 1935.

⁶ Jan Unresta, *Mađjarska Hronika od XV-let*, „Czyschland se află între Bosniaci și Croați, deci aproximativ în ținutul din jurul Cetinei”, p. 102-103, Zagreb, f.a.

⁷ Alexander Stipcevic, *Bibliographya Illyrica*, knjiga VI, Centar za Balkanoloska Ispitivanja, redactioni odbor Alojz Benac, Borivoj Ciovic i Esad Pasalic, Sarajevo, 1967.

⁸ Max Pelozza, *Urbar sele Vele i Male Mune i Zejane iz godine 1574*, în „Problemi sjevernog Jadrana” 3, Rijeka, 1981.

doilea revizuit și adăugit, dedicat elucidării originilor și istoriei istroromânilor din Žejane publicat în anul 1983¹.

3. Studii statistice și demografice străine asupra populației istroromâne

Începând cu anul 1900, statisticile referitoare la populația istroromână sunt contradictorii, prezentând mari fluctuații determinate de evenimentele politice și intruziunile autorităților care le-au comandat și efectuat. Statistica efectuată în 1910 de autoritățile austro-ungare indica un număr de 3350 istroromâni și a fost publicată în „Spezial Repertorium der Osterreichschen Landen, Osterreich Istria”², iar aceste date au fost preluate în anul 1945 de către Zvonimir Dugački în lucrarea sa „Ježicna karta Istre”³, însă această hartă statistică demonstrează prezența unui număr incredibil de 11.000 istroromâni. Încă din 1936 Vjekoslav Bratulijč⁴, publicase o sinteză a celor douăsprezece recensăminte efectuate în Istria, între 1846 și 1936, mai precis în 1846, 1851, 1857, 1869, 1875, 1880, 1890, 1900, 1919, 1921, 1931 și 1936 de către autoritățile habsburgice și italiene și în urma comparării datelor oferite de aceste recensăminte autorul reconfirmă cifrele deja publicate despre numărul real al istroromânilor din Croația ca fiind de circa 6500 de oameni. În volumul *Cadastre Nationale De L'Istrie*, publicat în 1946, de Institutul Adriatic din Sušak se vorbește de un număr de 13.500 de vorbitori ai unei limbi care se diferențiază net de limbile croată, slovenă și italiană⁵ (n.n. Este posibil ca aici să fie incluși și vorbitori ai dialectelor italiene). În urma studiilor lingvistice de teren ale croatului August Kovačec efectuate în 1966, în doar două localități din Istria, acestea au confirmat existența a unui „număr de 2122 istroromâni”⁶. Această ancheta de teren efectuată de profesorul Kovačec a fost tradusă în în limba română și publicată în anul 1971⁷. Recensământul populațiilor din Jugoslavia efectuat în 1989 indică un număr cuprins între 1550 și 6000 de istroromâni care locuiesc în provincia Cicarija la sud-vest de Munții Učka și la nord de orașul port Rijeka. Acest recensământ specifică etnia, limba maternă, limba educației, religia, originea, precum și limbi și dialecte folosite pentru comunicare în comunitățile locale etc.

¹ Max Pelozza, *Pregled povjesti Opatiskog krasa*, în *Liburnijske teme-Matulji*, Matulji, 1983.

² *Spezial Repertorium der Osterreichschen Landen, Osterreich Istria und Illirisches Küstenland*, Viena, 1910/1918, p. 23-35.

³ *Ježicna karta Istre*, Hrvatska Državna Tiskara, Zagreb, 1945, p.316.

⁴ Vjekoslav Bratulijč, *O nekim općim i posebni problemima etničkog sastava Istre u prošlosti*, Zagreb, 1936, p. 33-39.

⁵ *Cadastre Nationale De L'Istrie*, Sušak, Croatie, p.548-590.

⁶ August Kovačec, *Istrorumunskij Jezik*, Zagreb, 1967.

⁷ August Kovačec, *Descrierea istroromânei actuale*, în București, Editura Academiei RSR, 1971.

4. Studii etnologice străine mai vechi și studii croate actuale privind originea etnoculturală a istromânilor

Italianul Vladimiro Papafava a făcut în anul 1890, o analiză a ceremoniile și obiceiurilor morlacilor dalmatini, mai precis a obiceiurile de trecere (nunta) asemănându-le cu cele ale istroromânilor, concluzionând că „au aceeași origine latină și mod de desfășurare al ceremoniei nuptiale și al rolului participanților ca la ceilalți frați cu ei, rumerii”¹.

În anul 1900 Giuseppe Vassilich prezintă o scurtă istorie etnică și lingvistică a originii *cicilor*, a specificului culturii tradiționale, a condițiilor de trai a populației și a regiunii unde aceștia locuiesc. La sfârșitul cărții autorul prezintă într-un minicapitol, ce cuprinde „câteva povestiri (trei) și snoave istroromâne, urmate de o bibliografie străină despre aceștia publicată între 1800 și 1900”².

În aceeași perioadă, Camilo de Franceschi, publică, tot în 1900, un interesant studiu etnografic realizat pe baza unei simple anchete de teren în care face referiri la „limba, portul, obiceiurile și tradițiile istroromânilor din Šušnjevica, Sucodru și Letai”³, cercetări care reconfirmă opiniile lui Ioan Maiorescu privind originea etnică neolatină a acestora. Abia după 1945, au început primele studii științifice croate asupra cicilor/rumerilor (istroromânilor) care au generat un număr foarte mare de articole și cărți de lingvistică și istorie. Încă din 1966, etnograful croat Miroslav Bertoš, a publicat motivele pentru care credea el că italienii au deschis în 1925 o școală în limba română la Šušnjevica „Andrei Glavina în mod tendențios a mărit numărul locuitorilor rumeri. El a terminat școala în 1921 în România, devenind primul învățător din Šušnjevica, anul când autoritățile italiene au permis deschiderea primei școli aici. Acest act a fost rezultatul presiunilor diplomatice făcute de burghezia românească asupra guvernului italian, acea burghezie care, din problema drepturilor vlahilor-români balcanici, a făcut o problemă națională și chiar internațională susținând că aceștia sunt români”⁴. Aproape 40 de ani mai târziu, în 1983, s-a putut elabora și publica primul studiu etnografic complet dedicat acestui grup minoritar întreprins de către etnograful Ion Vlăduțiu din partea română și Josip Milićević din partea croată. Studiul a relevat potrivit opiniei cercetătorului croat că „nu există obiceiuri rumere deosebite și creații folclorice specifice și că toate elementele culturii tradiționale rumere, sunt identice cu cele ale culturii tradiționale croate. Inexacte sunt și legendele venirii lor din România și în nici un caz, nu pot fi numiți istroromâni, ci istrovlasii”. Milićević își continuă teza nediferențierii etnoculturale cu aserțiunea „sub numele de *cici* sunt pomeniți și de către J.W. Valvasor în secolul al XVII-lea, dar descrierea lor în detaliu s-a făcut abia în

¹ Vladimiro Papafava, *La ceremonias y fiestas nupciales entre los morlacos della Dalmacia*, Madrid, Gacceta del Notariado, 1890, p.32.

² Giuseppe Vassilich, *Sui rumeri dell Istria. Riasunto storica, Appendice bibliografica*, Trieste, 1900.

³ Camilo de Franceschi, *Il castelli della Valdarsa*, Trieste, 1900.

⁴ Miroslav Bertoš, *Značajna rasprava o istrorumunjskom*, „Istarski mozaik” 1, 1966, Pula, p. 48.

secolul al XIX-lea de către Kandler¹. Etnograful croat citând sursele istoriografice croate din secolul al XIX-lea completează studiul prin afirmațiile „nu exista un număr important de vlahi, o știm de la Antonio Kovacs, mai precis din articolul despre aceștia, publicat de el în anul 1846”². Creând o opinie antiromânească și antiștiințifică, Miličević adaugă următoarea remarcă: „încă din 1857, rumerii au început să fie cercetați de oamenii de știință români și au fost declarați istroromâni sau români de vest, eliminând vechile denumiri ca rumeri sau vlasi-vlahi”³.

În ceea ce privește apartenența etnoculturală a istroromânilor (rumerilor), în literatura croată de specialitate s-au făcut nenumărate încercări științifice ce urmăreau să dovedească apartenența culturii lor la cea sud-slavă, în speță croată, reușindu-se trecerea etnosului în planul al doilea. În acest scop dacă analizăm informațiile oferite de *Enciklopedija Leksikografskog Zavoda* (Enciclopedia Institutului Lexicografic), pentru termenul de *cici* se oferă următoarele explicații „termenul *ćići* în genere se referă la locuitorii provinciei Ćićarija, ce locuiesc în satele Grobnik, Letaj, Gradinje, Jesenovik, Brda, Nova Vas, Šušnjeveca, Žejane și care vorbesc româna, un grai vlah. Sunt urmașii păstorilor din Valahia (Rumunja), care au trăit în regiunile muntoase și de-a lungul litoralului în Cetina și Velebit, după care în secolul al XV-lea s-au mutat pe insula Krk și de acolo au trecut în Istria”⁴, indică o origine neolatină, și nicidecum croată.

Reanalizând datele prezentate mai sus, pe care le considera ca fiind inexacte din punct de vedere geografic, istoric și etnologic, cercetătorul Josip Miličević, completează „primele șapte sate enumerate nu fac parte din provincia Ćićarija, iar ultimul face parte din regiunea Opatija și dacă ei provin din Cetina și Velebit, înseamnă deci că rumerii nu au venit din România și că nu sunt români”⁵, combătând astfel ipoteza lui Ovid Densusianu, care a scris că „istroromânii-rumerii sunt urmași ai dacilor din Banat, care au emigrat prin peninsula Balcanică, sosind în final în Istria”. Potrivit autorului sus menționat, „tot ce s-a scris până astăzi (1983) despre cici este inexact și neadevărat, iar în ultima ediție a *Enciklopedije Jugoslavije* (Enciclopedia Iugoslaviei) din 1986 se repetă inexactitatea datelor din 1947, cu unele corecții din 1971”⁶, însă etnograful croat nu pomenește nimic de rezultatele cercetărilor din 1983. Continuând explicitarea tezei sale Josip Miličević, afirmă că „în *Atlasul Istriei* din anul 1993, despre Cici, se vorbește că trăiesc și astăzi în Žejane și Dana, ceea ce este un alt neadevăr și se adaugă că și-au

¹ Pietro Kandler, *Memorio de un viaggio pittorico nel Litorale Austriaco*, 1842. „Ćićarija e țara Cicilor sau a romanilor sau a celor ce vorbesc limba valahă”, tab.15.

² Antonio Kovas, *Dei Rimigliani o Vlasi d'Istria*, (De la romani la valahii din Istria), în „L' Istria”, nr.1, 1846, p.4.

³ Josip Miličević, *Rumeri a ne istrorumunji*, (Rumeri și nu istroromâni), Liburnijske teme-Matulji, 1996, p. 94.

⁴ *Enciklopedija Leksikografskog Zavoda*, Zagreb, 1966, p. 715.

⁵ Miličević, *op.cit.*, p. 94

⁶ *Op.cit.*, p. 95.

păstrat unele obiceiuri specifice”¹. Autorul croat continuă studiul său etnografic încercând să clarifice originea etnosului cultural *rumer* prin reluarea tezelor ce susțin influența covârșitoare a slavilor asupra creațiilor populare și a tradițiilor populațiilor romanice balcanice și nord dunărene. Autorul critică traducerea făcută de Anton Kovas din Fortis, făcând chiar o retraducere din latină a pasajelor cărții abatelui italian, referitoare la rumeri, considerând că „traducerea a fost viciată și chiar neinspirat aleasă”².

În concluziile finale ale cercetării etnografice de teren croato-române efectuate în Istria din anul 1983, Milićević afirmă clar și categoric: „cici sau rumeri nu au, nu folosesc și nu transmit nici o singură tradiție românească, instrumentele muzicale folosite de ei sunt binecunoscute în întreaga peninsulă Balcanică ”, citând în sprijinul afirmațiilor sale ediția din 1988 a *Enciklopedije Jugoslavije*³ unde se prezintă pentru prima dată și unele mostre de limbă istroromână, pline de greșeli gramaticale!?: „istroromâna este mai ales o limbă de familie decât de sat, la structura limbii și din cauza vechimii bilingvismului și a conviețuirii de secole cu croații, limba lor a cunoscut o puternică influență croată în structură [...], făcând-o de nerecunoscut pentru specialiștii de astăzi”⁴.

Pentru a sublinia definitiv „enorme diferențe” dintre istroromână și română, Josip Milićević, povestește despre dificultățile și problemele ridicate de cercetarea satelor locuite de istroromâni „diferențele dintre limba istroromânilor de altădată și cea de astăzi sunt foarte mari și cercetătorul Ion Vlăduțiu pentru a putea ancheta locuitorii din satele Šušnjevića și Žejane beneficiind în același timp și de ajutorul unui traducător din croată, a trebuit să învețe dialectul, însă cu toate acestea datorită numeroaselor împrumuturi lingvistice din germană și italiană, a fost nevoit să facă apel și la cel de-al doilea traducător. Așa că, aducerea unui învățător român aici ca să încerce să-i învețe pe rumeri, limba română ar însemna din punct de vedere al realităților actuale, ținând cont și de religia catolică, o eroare pentru că atunci elevii rumeri ar învăța o limbă străină și în concluzie nu ar reinvia veche limbă rumeră”⁵. În opinia etnografului croat prezența vlahilor în peninsula Istria nu a influențat harta etnoculturală a regiunii unde „cu siguranță vlasii, trăiau în această regiune, dar nu erau diferențiați din punct de vedere etnic, trăind amestecați cu croații. Și când au sosit în secolul al XVI-lea în Istria, au sosit împreună cu croații. Nici atunci, cu excepția limbii, nu aveau specificități etnografice prin care să-i putem deosebi de croați și în concluzie, despre aceste diferențe nu se poate vorbi nici astăzi”⁶.

¹ *Idem.*

² *Ibidem*, p.96.

³ *Enciklopedije Jugoslavije, Istrorumunjski jezik*, Belgrad, 1988, p.653-654.

⁴ Milićević, *op.cit.*, p.95, 96.

⁵ *Idem.*

⁶ *Ibidem*, p. 93.

Ignorând la rândul ei opiniile științifice asupra originalității culturii tradiționale rumere/ istroromâne, prezentate și susținute de Ion Vlăduțiu în urma cercetărilor din 1983, cercetătoarea croată Ana Legac declara sec că „vlași istrioți nu sunt un grup etnic propriu-zis, însă ei folosesc propriul grai vlaš”¹.

În scopul susținerii tezei sale Milićević citează alte patru studii etnologice croate, efectuate asupra istroromânilor printre care și cel al folcloristei Olinka Delorko, autoarea unei culegeri de cântece din Istria efectuată cu 20 ani înainte în regiunile sus menționate și care scria că „folclorul, de aici, aproape în totalitate lipsește; dacă facem excepție de cele câteva șlagăre preluate și traduse de tinerii din Žejane. Istroromânii cântă doar cântece croate și, în afara celor câteva anecdote și legende, printre istroromâni circulă proverbe, zicători și ghicitori etc. care sunt, prin tematică și structură, aproape identice cu ale croaților care îi înconjoară”².

În ceea ce privește muzica istroromână, opiniile specialiștilor croați sunt tranșante potrivit etnomuzicologului Diana Grgurić, care afirma: „tipul muzical numit *bugarenje* sau cântec pe două voci este specific regiunilor muntoase ale Istriei, dar se pare că originea sa este în Dalmația și acesta reprezintă cântece populare pe două voci fără acompaniament muzical cu un volum puternic, cu strofe lungi de 15 sau 16 versuri al căror sfârșit este abrupt, ele sunt cântate de un grup exclusiv masculin compus din trei sau cinci membri. Stilul muzical *bugarenje* se caracterizează, din punct de vedere muzical, prin desfășurare melodică hexacordală, modelul ritmico-silabic, cântarea cu voce puternică, pe două voci. Bugarenje se pare că a fost adus în Dalmația în secolul al XVI-lea de către refugiații din Balcanii de Est din calea invaziei otomane, răspândindu-se apoi în peninsula Istria. Prima mențiune a stilului muzical *bugarenje* apare în cartea dalmatului Peter Hektorović intitulată *Ribanje i ribarsko prigovaranje* în anul 1568. Acest stil muzical a supraviețuit până în zilele noastre în satele de munte din Opatja, aflate la granița dintre litoralul dalmat și nordul peninsulei Istria”³. Cercetătoarea susamintită a studiat stilul muzical *bugarenje* în localitatea Žejani, locuită de istroromâni, unde exista în 1995, un grup de cântăreți compus din cinci membri (Josip Dorić, Franko Turković, Anton Dorić, Josip Sanković, Josip Rogutić) și, potrivit acesteia, „Jeianți spun că *bugarenje* se *kanta*, nu se *pjeva*. Jeianți spun că cel mai bine se cântă în trei sau patru. Un cântăreț începe să cânte primul glas (*vabi*), apoi acestuia i se alătură încă unul, în timp ce ceilalți îi susțin (*vogaju*). Cântăreții spun că al doilea glas trebuie să acopere primul glas. Glasurile din fundal nu trebuie să fie prea *vogat* (tare), ca să nu-l deranjeze pe conducător și pentru aceasta trebuie adeseori ca glasurile să cânte la unison. Tonalitate glasurilor nu este strict delimitată. Cântăreții cu o voce puternică cântă de obicei primul glas. Lor li se pot alătura și cei care au cântat în cântecul anterior glasul al doilea. Cântăreții cântă puternic chiar tunător. La anumite tonalități, în special,

¹ Ana Legac, *O jezičinog posebnosti* (Despre diferențele lingvistice), „Lijburniske teme”, br. 5, Opatja, 1983, p. 151.

² Olinka Delorko, *Istarske narodne pijesme*, Zagreb, 1960, p.135.

³ Diana Grgurić, *Bugarenje u Žejanama*, „Liburniske teme-Matulji”, Matulji, 1996, p. 309.

primul glas, gutural, pare grosolan și necultivat. Astăzi bugarenje se cântă pentru distracție și în timpul *Pustului*, în *oștarie* (cârciumă), în serile de vară, la stânele din munte, la întoarcere de la tăiat de lemne etc”¹ (n.n. Observațiile au fost reconfirmate de primul studiu etnologic românesc de după 1990 efectuat în toamna anului 2005, iar concluziile acestor observații se găsesc în subcapitolul *Studii etnologice românești*)². În anul 2008, doar doi din cei cinci membrii ai grupului mai trăiau în sat.

5. Probleme actuale ale chestiunii istroromânilor și încercările politice și culturale în sprijinul prezervării culturii istroromâne

Până în prezent (2010) istroromânii din Croația nu sunt recunoscuți ca minoritate culturală, nu au învățământ și publicații în dialect, nu beneficiază de folosirea dialectului nici măcar în cadrul serviciilor religioase. Tinerii istroromâni înțeleg dialectul, dar se exprimă cu dificultate și se poate spune în că aceste condiții culturale improprii, în cel mult 30 de ani, după cele mai optimiste estimări nu vor mai exista vorbitori ai acestui dialect. Abia în 1994 s-a înființat o asociație culturală Istro-Română cu sediul la Trieste, condusă de dr. Rațiu și care timid a început să publice în Italia și Belgia în unele ziare și reviste (n.n. Mic Romania) povestiri și basme în dialect. Există și un site numit Istro-romanian.net, unde se postează informații istorice și etnologice despre comunitățile din Croația și diaspora istroromână, fotografii de familie, opinii personale etc. În anul 1997, Congresul Uniunii Federale a Comunităților Etnice din Europa a făcut apel la guvernul Croației, precum și la alte organisme internaționale abilitate în scopul recunoașterii statului de minoritate etnică a istroromânilor din punct de vedere juridic. Drept urmare, guvernul croat, dornic să se integreze cât mai repede în NATO și UE, a adoptat mai multe acte politico-culturale reparatorii ce fac referire la comunitatea istroromână. Astfel, în urma acestor demersuri oficiale către organismele europene abilitate prin decizia Ministerului Croat al Culturii din 27 septembrie 2007, publicată în „Ziarul Național”, nr. 69/99, 151/2003 și 157/2003, la articolul 9, alineatul 1, se specifică că *Istroromâna a fost declarată bun cultural imaterial și înscrisă în lista bunurilor culturale protejate din republica Croația, cu numărul 37/2007*. Din informațiile furnizate de Ministerul Culturii din Croația, organismelor internaționale, limba istroromână este unul dintre cele mai amenințate bunuri culturale din peninsula Istria. O sută de vorbitori de istroromână locuiesc în Zejane și 90 în satele din județul Kršani. Cei mai mulți dintre ei sunt în Nova Vas, Šušnjevica, Jasenovik, și în număr mai mic în satele Letaj, Brdo, Kostrcani, Zankovci, Miheli, Dražina, Draga și Jelavici. În presa locală croată din peninsula Istria au apărut numeroase articole îndreptate împotriva politicii culturale protecționiste din peninsula sub sintagma *Despre inoportunitatea rezolvării problemei istroromânilor*.

¹ *Idem*, p.310.

² Armand Guță, *Istro-Romanian Cultural Minority Today-Historical and Ethnological Issue of the Istro-Romanian Cultural Minority*, „Journal of Folklore”, New Series 1/ 2007, appeared in 2008, p. 85-101.

Unul dintre aceste articole, publicat sub titlul *O limbă protejată cu doar 250 de vorbitori*, și în care autorii comentează ironic acțiunile politico-culturale ale guvernului reflectă clar opinia populației majoritare față de o minoritate, fie ea doar culturală: „proclamarea dialectului istroromân, bun cultural imaterial protejat prin voința ministerului, a dovedit efortul și măsura în care se protejează purtătorii bunurilor, chibzuind bine funcția și însemnătatea acestui bun în societate, incluzându-l în programe planificate, asigurându-i supraviețuirea prin identificare, documentare, cercetare științifică, păstrare, protecție, reflectarea și creșterea valorii, transmiterea tradițiilor locuitorilor prin educație formală și informală, revitalizarea segmentelor lacunare ale bunului, sensibilizarea opiniei publice și măsuri legale de protecție ale bunului, ce este amenințat cu dispariția, distrugerea sau comercializarea. Una din obligațiile asumate de autoritățile croate se referă la alcătuirea unui dicționar și a unei gramatici a dialectului istroromân ca limbă maternă în programele de educație. Însă în decizia ministerului nu se specifică cine sunt purtătorii bunului imaterial și cine o să se ocupe de protecția lui, dar cu siguranță, există câteva instituții cărora le este adresat acest document: primăria orașului Rijeka, prefectura județului Kršani, consiliul subregiunii Alpino-Maritimă a jupanatului Istra, Institutul Limbii Croate și Institutul de Lingvistică din Zagreb, Departamentelor de Conservare a Bunurilor Culturale din Rijeka și Pula”¹. La rândul său, prof. univ. dr. Goran Filipij, șeful catedrei de filologie romanică din cadrul Universității de Științe Umaniste „Jurje Dobrile” din Pula, expert în istroromână și autor a numeroase dicționare și studii, a declarat: „susțin această decizie și sper că viitoarele cercetări vor sensibiliza structurile administrative răspunzătoare și că se va oferi o susținere financiară serioasă în această direcție”².

Până astăzi (2010) acest proiect guvernamental a rămas nefinalizat din cauza motivelor obiective invocate de autoritățile regionale croate: „interesul scăzut al vorbitorilor de limbă rumeră pentru educație în dialect, lipsa infrastructurii școlare privind transportul și asigurarea calității învățământului deoarece numărul potențial de elevi este sub 50 și aceștia provin din 6 localități răspândite pe o arie de peste 350 de km pătrați, lipsa cadrelor didactice calificate să predea în dialect, nemodificarea legii învățământului preuniversitar ce specifică ca unica limbă de predare croata etc”³.

¹ D. Šišović, *Zaštiteni jezik za svega 250 živih govornika*, „Glas Istre”, 6 Listopad, 2006, p.1.

² *Idem*, p.1, 2.

³ D. Šišović, *Kako naša administracija briga od kulturu*, „Glas Istre”, 9 Prosinac, 2009, p.3.

Bibliografie selectivă

- Burada, Teodor, *O călătorie în satele românești din Istria* (cu figuri în text și o chartă), București, 1896
- Cantemir, Traian, *Ciripiri cirebire*, fasc.I, Cernăuți, Univ. Regală Carol I, Seminarul român de literatură română și folclor, 1935
- Cantemir, Traian, *Istroromâni*, Hotin, Seminarul român de literatură română și folclor, extras din rev. „Făt-Frumos”, anul XIII, 1937
- Cantemir, Traian, *Istroromâni. Nunta*, Cernăuți, 1938
- Cantemir, Traian, *Basmе cirebire: Gobo și Mogo*, Institutul Cernăuți, anul VII, nr.31, 1944
- Cantemir, Traian, *Texte istroromâne*, București, Editura Academiei RPR, Institutul de Lingvistică, Cluj, 1959
- Cantemir, Traian, *Noi date istorice referitoare la istroromâni*, extras din culegerea „Limbă și Literatură”, vol. XIX, București, 1968
- Craina, o verigă a spațiului etnic românesc, „Revista Geografică Română”, 1941, 1942, an IV, fasc. I-II-III, București
- della Croce, Irineo, *Historia antica e moderna, sacra e profana della città di Trieste*, Venezia, 1698
- Dragomir, Silviu, *Vlahii și morlacii. Studiu de istorie a romanității balcanice*, București, 1924
- Dragomir, Silviu, *Originea coloniilor române din Istria*, București, 1927
- Enciklopedija Leksikografskog Zavoda*, 1966, Zagreb
- Florea, Radu, *Prilog pitanija klasifikačije istrorumunskog*, p.329-353, u „Zbornik Filološki Fakultet”, Belgrad, 1963
- de Franceschi, Camilo, *Il castelli della Valdarsa*, Trieste, 1900
- Găzdaru, Dim., *Numele etnice ale cirebirilor*, „Buletinul Institutului de Filologie Română „Al. Philipide”, 1934, Iași, vol I
- Grgurić, Diana, *Bugarenje u Žejanama*, în *Liburniske teme-Matulji*, Matulji, 1996
- Iroaie, Petru, *Cântece populare istroromâne (149 de texte, 118 cântece din 8 sate istroromâne)*, Cernăuți, 1936
- Iroaie, Petru, *Cântece populare istro-române*, „Făt-Frumos”, XI, 1937, nr.4, Cernăuți
- Iroaie, Petru, *Grai și băsmuire cirebiră*, „Arhivele Iașului”, 1936-1938, XLVI, nr. 3-4, 1938-1939, XLVII, nr. 1-2
- Ive Claniaț cirebir din Bârda*, „Făt-Frumos”, I, nr. 3-4, 1926, Cernăuți
- Însemnări istro-române*, „Studii Rumeni”, vol. III, 1928, vol. IV, 1930, Roma
- Kovaček, August, *Descrierea istroromânei actuale*, în București, Editura Academiei R.S.R. , 1971
- Macrea, D., *Note istro-române*, „Daco-Romania”, vol.X, partea I, 1942, Sibiu
- Maiorescu, Ioan, *Itinerar în Istria și vocabular istriano-român*, col. „Români uitați”, Craiova, 2001
- Maiorescu, Ioan, „Foaia pentru minte, inimă și literatură”, 1874, Brașov
- Miličević, Josip, *Rumeri a ne istrorumunji*, în *Liburnijske teme-Matulji*, Matulj, 1996
- Nistor, Ion. I., *De-ale cirebirilor „Codrul Cosminului”*, 1931-1932, vol.VII, 1933-1934,

Romanoslavica vol. XLVI, nr. 4

vol. VIII, Cernăuți

Panaitescu, Emil, *Prin satele românilor din Istria* (1929), Cluj, 1931

Papafava, Vladimiro, *La ceremonias y fiestas nupciales entre los morlacos della Dalmacia*, Gacceta del Notariado, Madrid, 1890

Pelozza, Max, *Urbar sele Vele i Male Mune i Žejane iz godine 1574*, în „Problemi sjevernog Jadrana”, br. 3, Rijeka 1981

Pelozza, Max, *Pregled povjesti Opatiskog krasa*, în „Liburnijske teme-Matulji”, Matulji, 1983

Pușcariu S., *Românii din Istria*, „Graiul Românesc”, an I, nr.1, 1927, București

Pușcariu, Sextil, Bartolli M., Belulovici A., Byhan A., *Studii istroromâne*, vol. II, Academia Română, 1926

Sârbu, Richard, Frățilă Vasile, *Dialectul Istroromân*, Editura Amarcord, Timișoara, 1998

„Studii Istroromâne”, vol. III, 1929, Academia Română, București

Știri de la românii din Istria, caietele II-IV, „Făt-Frumos”, I, 1943, Cernăuți

Vassilich, Giuseppe, *Sui rumeri dell Istria. Riasunto storica. Appendice bibliografica*, Trieste, 1900